

ZAJĄC A. & ZAJĄC M. (red.) 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. s. xii. + 714. Nakładem Pracowni Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

ZARZYCKI K. & SZELĄG Z. 2006. Red list of the vascular plants in Poland – W: Z. MIREK, K. ZARZYCKI, W. WOJEWODA & Z. SZELĄG (red.), Red list of plants and fungi in Poland, s. 9–20. W: Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.

URSZULA BIEREŃNOJ, *Biebrzański Park Narodowy, Osowiec-Twierdza 8, 19-110 Goniądz, Polska; e-mail: ubiereznoj@biebrza.org.pl*

AGNIESZKA HENEL, *Biebrzański Park Narodowy, Osowiec-Twierdza 8, 19-110 Goniądz, Polska; e-mail: ahenel@biebrza.org.pl*

Przyjęto do druku: 19.06.2012 r.

Carex chordorrhiza (Cyperaceae) w rezerwacie „Bagno Chłopiny” (północna Polska) – ponowne stwierdzenie gatunku na stanowisku uznanym za historyczne

„Bagno Chłopiny” to rezerwat torfowiskowy, znajdujący się na Pojezierzu Myśliborskim, nieopodal wsi Chłopiny, na terenie gminy Lubiszyn, w woj. lubuskim (kwadrat ATPOL: AC46). Rezerwat powołano w celu zachowania torfowiska przejściowego z roślinnością glacialną oraz z uwagi na łągowisko żurawia i żerowisko bociana czarnego. Po raz pierwszy teren ten został uznany za rezerwat w 1937 r., a obecne granice i powierzchnia rezerwatu (118,99 ha) zostały zatwierdzone w 2002 r. (OBWIESZCZENIE... 2002). Obiekt ten włączony został również do sieci obszarów Natura 2000, jako PLH080004 „Torfowisko Chłopiny”.

„Bagno Chłopiny” to jedno z najcenniejszych torfowisk przejściowych w skali Pomorza. Jest miejscem występowania wielu cennych składników flory, m.in. 11 gatunków storczyków, w tym: gatunków z rodzaju *Dactylorhiza*, *Liparis loeselii*, *Hammarbya paludosa*, *Listera ovata*, *Corallorrhiza trifida* i *Epipaxis palustris* (LIBBERT 1940; JASNOWSKA & JASNOWSKI 1977; SIKORA i in. 2010). CZUBIŃSKI (1950) zaliczył „Bagno Chłopiny” do grupy najbardziej interesujących i najbogatszych skupień reliktyw glacialnych na Pomorzu. Jednym z gatunków borealnych podawanych z tego stanowiska jest *Carex chordorrhiza* L.f. (turzyca strunowa).

Turzyca strunowa jest byliną o długich, płozących się kłączach i rozłogach, rozmnażającą się zarówno wegetatywnie, jak i generatywnie (CHATER 1980; SZAFER i in. 1988). Występuje zwykle na mezotroficznych i kwaśnych torfowiskach przejściowych i wysokich, gdzie porasta zarówno niewysokie kępy, jak i obniżenia pomiędzy nimi. Najczęściej jest składnikiem fitocenoz mszysto-turzycowych ze związku *Caricion lasiocarpae* (BLOCH-ORŁOWSKA & KRUSZELNICKI 2011). Jest to gatunek o zasięgu cyrkumpolarnym (HULTÉN & FRIES 1986). W Polsce osiąga on południowo-zachodni kres swojego zwartego zasięgu i jest zaliczany do reliktyw glacialnych (KULCZYŃSKI 1927; CZUBIŃSKI 1950). W północnej

części kraju obserwuje się stopniowe zanikanie stanowisk tego gatunku, od Polski północno-wschodniej, gdzie występuje ich największa koncentracja, po pojedyncze stanowiska na zachodzie i w centralnej części kraju (BLOCH-ORŁOWSKA 2007). Turzyca strunowa jest zaliczana do kategorii wymierających (E, EN) w skali Pomorza Zachodniego (ŻUKOWSKI & JACKOWIAK 1995) i Pomorza Gdańskiego (MARKOWSKI & BULIŃSKI 2004), a także narażonych (V, VU) w skali kraju (ZARZYCKI & SZELĄG 2006; BLOCH-ORŁOWSKA & KRUSZELNICKI 2011). Ponadto podlega ścisłej ochronie prawnej (ROZPORZĄDZENIE... 2012).

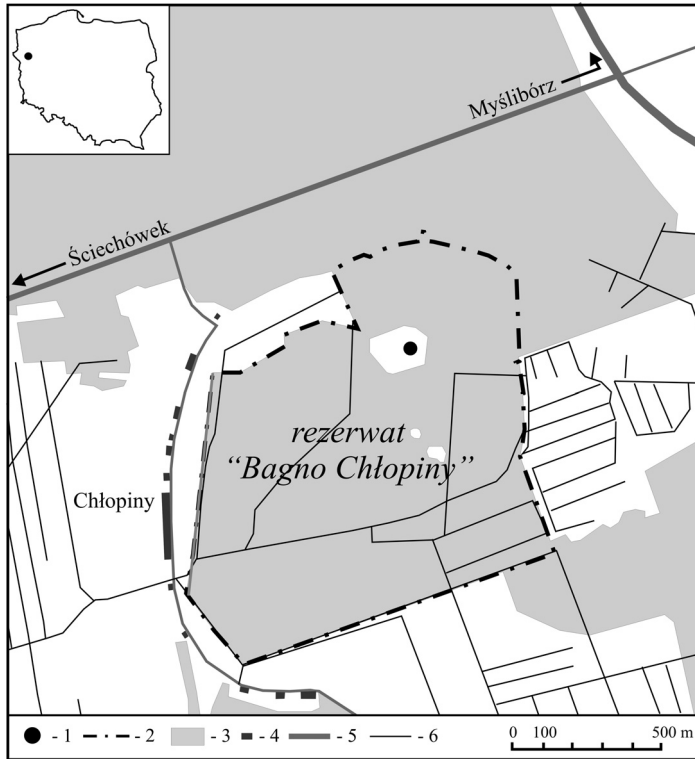
Carex chordorrhiza notowana była na „Bagnie Chłopy” już w pierwszej połowie XX w. (LIBBERT 1941; CZUBIŃSKI 1950, 1951). Podawana była również w dokumentacji planowanego rezerwatu (JANKOWSKI 1959 za SIKORĄ i in. 2010). W latach 70. stanowisko to zostało uznane za historyczne, a zanik populacji tego gatunku tłumaczony był dużymi zmianami sukcesyjnymi, jakie zaszły na torfowisku (JASNOWSKA & JASNOWSKI 1977). Także w trakcie inwentaryzacji prowadzonych w 2000 i 2010 r. nie potwierdzono obecności turzycy strunowej na tym torfowisku (SIKORA i in. 2010).

W czerwcu 2011 r., w trakcie badań terenowych na „Bagnie Chłopy” odnaleziono 3 niewielkie płyty z udziałem turzycy strunowej. Zlokalizowane one były w nieleśnej części torfowiska (Ryc. 1). Populację tworzyły wyłącznie niewysokie, płonne pędy, bez widocznych rozłogów, występujące w rozproszeniu, zarówno na szczytach kęp, jak i w obniżeniach pomiędzy nimi. Powierzchnia pojedynczego płatu nie przekraczała 100 m². Fitocenoza, w której odnaleziono gatunek, reprezentowała zbiorowisko ze związku *Caricion lasiocarpae* (por. poniższe zdjecie fitosocjologiczne).

Zdj. Data: 06.06.2011 r., pow. zdj.: 2 m², warstwa b – 10%, wysokość: 1,5 m; warstwa c – 50%; warstwa d – 40%. warstwa b: *Betula pubescens* 2, *Alnus glutinosa* 1, *Salix aurita* +; warstwa c: Ch. *Caricion lasiocarpae*: *Comarum palustre* 2b, *Carex lasiocarpa* 1, ***Carex chordorrhiza*** +, Ch. *Scheuchzeria-Caricetea nigrae*: *Carex canescens* 1, *C. limosa* 1, *Eriophorum angustifolium* 1, *Triglochin maritima* 1, Inne: *Oxycoccus palustris* 2a, *Molinia caerulea* 2a, *Thelypteris palustris* 1, *Galium uliginosum* +, *Epilobium palustre* +, *Salix repens* +, *Frangula alnus* +; warstwa d: *Calliergon giganteum* 3, *Calliergonella cuspidata* 1.

Warstwę krzewów, bardzo słabo zwartą, tworzyły głównie młode osobniki *Betula pubescens* i *Alnus glutinosa*. W warstwie zielnej, pokrywającej 50% powierzchni, udział gatunków diagnostycznych związku oraz klasy *Scheuchzeria-Caricetea nigrae* był niezbyt liczny, największą ilościowość wykazywało *Comarum palustre*, któremu towarzyszyło *Oxycoccus palustris* – takson wysokotorfowiskowy, często spotykany na torfowiskach przejściowych. Ponadto zaznaczał się udział *Molinia caerulea* i *Thelypteris palustris*.

Należy założyć, że odnotowanie turzycy strunowej na „Bagnie Chłopy” nie jest spowodowane ponownym pojawieniem się tego gatunku na stanowisku, a jedynie jest potwierdzeniem jego ciągłej obecności na tym miejscu. Przemawia za tym kilka kwestii. Po pierwsze, *Carex chordorrhiza* jest taksonem, który łatwo przeoczyć, gdy występuje wyłącznie w postaci niewielkich i nielicznych pędów płonnych. W skali całego Pomorza turzyca strunowa występuje głównie w takiej postaci, a tylko w nielicznych przypadkach pojawiają się pędy kwitnące, w dodatku często nie w pełni wykształcone (BLOCH-ORŁOWSKA 2005). Turzyca strunowa, jako gatunek preferujący wegetatywny sposób pomnażania, ma ograniczone możliwości rozprzestrzeniania i przemieszczania się. Ponadto gatunek ten

Ryc. 1. Lokalizacja populacji *Carex chordorrhiza* w rezerwacie „Bagno Chłopiny”. 1 – populacja *Carex chordorrhiza*, 2 – granica rezerwatu, 3 – lasy, 4 – zabudowania, 5 – drogi, 6 – rowy

Fig. 1. Locality of *Carex chordorrhiza* population in the “Bagno Chłopiny” nature reserve. 1 – population of *Carex chordorrhiza*, 2 – reserve border, 3 – forests, 4 – settlements, 5 – roads, 6 – ditches

był parokrotnie podawany z tego stanowiska w przeszłości, zaś sam obiekt, pomimo długotrwałych niekorzystnych zmian sukcesyjnych, związanych z melioracją i zarastaniem przez drzewa i krzewy, nadal jest miejscem występowania wielu cennych składników flory torfowiskowej.

W chwili obecnej „Bagno Chłopiny” jest ósmym, aktualnym stanowiskiem turzycy strunowej na Pomorzu *sensu* CZUBIŃSKI (1950). Najbliższe z nich znajduje się w rezerwacie „Czarci Staw” koło Złotowa, ok. 150 km na NE od Bagna Chłopiny (J. Bloch-Orłowska i in. 2002, npbl.), pozostałe zaś skupione są we wschodniej części Pomorza, w rejonie Borów Tucholskich i Pojezierza Kaszubskiego. W skali Polski Środkowej najbliższe stanowisko zlokalizowane jest w rezerwacie „Rybojady”, w gminie Trzciel, ok. 70 km na SE od Chłopin (PŁACKOWSKI 2006). Jednocześnie „Bagno Chłopiny” jest najdalej na zachód wysuniętym współczesnym stanowiskiem turzycy strunowej w Polsce.

Podziękowania. Pragnę podziękować prof. dr. hab. Włodzimierzowi Meissnerowi za pomoc w badaniach terenowych, dr Katarzynie Żółkoś za cenne uwagi do manuskryptu, a także dr. Bartłomiejowi Hajkowi za weryfikację oznaczeń mszaków.

Summary. *Carex chordorrhiza* (Cyperaceae) in the “Bagno Chłopiny” nature reserve (N Poland) – confirmation of species existence at the historical locality. Occurrence of *Carex chordorrhiza* within the treeless part of transitional bog in the “Bagno Chłopiny” nature reserve was confirmed. The locality had been conceded as historical for over 30 years. The population consisted of 3 patches, growing within the local plant community belonging to the *Caricion lasiocarpae* alliance. Only vegetative shoots were found. The confirmed locality is the eighth contemporary locality of String Sedge in the Pomerania region and the westernmost one in Poland.

LITERATURA

- BLOCH-ORŁOWSKA J. 2005 Studium ekologiczno-fitogeograficzne *Carex chordorrhiza* L.f. w strefie wygasania zasięgu geograficznego. s. 198. Mskr. rozprawy doktorskiej, Katedra Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody, Uniwersytet Gdański.
- BLOCH-ORŁOWSKA J. 2007. *Carex chordorrhiza* (Cyperaceae) in northern Poland – distribution and protection aspects. – Fragn. Florist. Geobot. Polon. **14**(1): 75–90.
- BLOCH-ORŁOWSKA J. & KRUSZELNICKI J. 2011 (w druku). VU *Carex chordorrhiza* Ehrh. – Turzycza strunowa. – W: R. KAŻMIERCZAKOWA & K. ZARZYCKI (red.), Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Wyd. 3. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków.
- CHATER A. O. 1980. *Carex* L. – W: T. G. TUTIN, V. H. HEYWOOD, N. A. BURGESS, D. H. VALENTINE, S. M. WALTERS & D. A. WEBB (red.), Flora Europea **5**. *Alismataceae* to *Orchidaceae* (*Monocotyledones*), s. 290–323. Cambridge University Press, Cambridge.
- CZUBIŃSKI Z. 1950. Zagadnienia geobotaniczne Pomorza. – Bad. Fizjogr. Pol. Zach. **2**(4): 439–658.
- CZUBIŃSKI Z. 1951. O racjonalną sieć rezerwatów przyrody Pomorza. – Chrońmy Przyr. Ojcz. **7**(11–12): 13–40.
- HULTÉN E. & FRIES M. 1986. Atlas of north European vascular plants: north of the Tropic of Cancer I. **1**: s. xviii + 498, **2**: s. xiv + 499–968, **3**: s. 969–1149. Koeltz Scientific Books, Königstein.
- JASNOWSKA J. & JASNOWSKI M. 1977. Storzyczyki w rezerwacie torfowiskowym Bagno Chłopiny na Pojezierzu Myśliborskim. – Zesz. Nauk. Akad. Roln. Szczecin, Roln. **61**(15): 163–183.
- KULCZYŃSKI S. 1927. Borealny i arktyczno-górski element we florze Europy środkowej. – Rozpr. Mat. – Przyr. PAU ser. III, **23/24** A/B: 1–96.
- LIBBERT W. 1940. Die orchideen des Kreises Soldin und ihr siziologisches Verhalten. – Verh. Bot. Ver. Prov. Brandenburg **80**: 1–15.
- LIBBERT W. 1941. Flora des Kreises Soldin in der Neumark. – Verh. Bot. Ver. Prov. Brandenburg **81**: 1–139.
- MARKOWSKI R. & BULIŃSKI M. 2004. Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Gdańskiego. – Acta Bot. Cassub., Monogr. **1**: 1–75.
- OBWIESZCZENIE Wojewody Lubuskiego z dnia 16 stycznia 2002 r. w sprawie ustalenia wykazu rezerwatów przyrody utworzonych do dnia 31 grudnia 1998 r. – Dz.U. Nr 12, poz. 144.
- PLACKOWSKI R. 2006. Nowe stanowisko turzycy strunowej *Carex chordorrhiza* Ehrh. w Polsce północno-zachodniej. – Chrońmy Przyr. Ojcz. **62**(5): 61–65.
- ROZPORZĄDZENIE Ministra Środowiska z dnia 5 stycznia 2012 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin. Dz.U. Nr 14, poz. 81.
- SIKORA Ł., BAJON A., BUDASZ K., GAJEWSKI Z., GRZESIEK W., MAŁECKI B., MAŁECKA M. & PARKOŁA R. 2010. Projekt planu ochrony rezerwatu przyrody „Bagno Chłopiny” na lata 2011–2030. Opracowanie wykonane przez Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej w Gorzowie Wlkp. na zlecenie Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Gorzowie Wlkp.

- SZAFER W., KULCZYŃSKI S. & PAWŁOWSKI B. 1988. Rośliny polskie. 1–2. Wyd. 6. s. 1019. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- ZARZYCKI K. & SZELĄG Z. 2006. Red list of the vascular plants in Poland. – W: Z. MIREK, K. ZARZYCKI, W. WOJEWODA & Z. SZELĄG (red.), Red list of plants and fungi in Poland. s. 9–20. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.
- ŻUKOWSKI W. & JACKOWIAK B. 1995. Lista roślin naczyniowych ginących i zagrożonych na Pomorzu Zachodnim i w Wielkopolsce. – W: W. ŻUKOWSKI & B. JACKOWIAK (red.), Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. – Pr. Zakł. Takson. Rośl. Uniw. A. Mickiewicza w Poznaniu 3: 9–96.

JOANNA BLOCH-ORŁOWSKA, *Uniwersytet Gdański, Katedra Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody, ul. Wita Stwosza 59, 80-308 Gdańsk, Polska, biojo@univ.gda.pl*

Przyjęto do druku: 24.08.2012 r.

Nowe stanowisko *Orchis morio* (Orchidaceae) na Pogórzu Przemyskim

Orchis morio L. (storczyk samiczy) jest gatunkiem europejskim, reprezentującym element łącznikowy śródziemnomorsko-środkowoeuropejski. Spotykany w całej Europie, na południu po Sardynię, na zachodzie zajmuje północne obszary Hiszpanii i południową Irlandię, na północy sięga do południowych wybrzeży Skandynawii i Estonię, a na wschodzie do południowo-zachodniej Rosji. W Polsce był notowany na około 300 stanowiskach rozproszonych w całym kraju (Pojezierze Mazurskie; Nizina Staropruska; okolice Tczewa, Wałcza, Świecia, Myśliborza, Poznania; w rejonie Puszczy Kampinoskiej; na Wyżynach, Pogórzach; w Beskidach i Kotlinie Sandomierskiej). Obecnie istnieje około 60 potwierdzonych stanowisk tego gatunku, zlokalizowanych głównie na południu kraju (BERNACKI i in. 2008).

Występuje na łąkach i w prześwietlonych lasach, preferuje gleby świeże, umiarkowanie żyzne o odczynie obojętnym. Okres kwitnienia przypada na wczesną wiosnę – od marca do maja (SZLACHETKO 2001).

Orchis morio jest w naszym kraju gatunkiem rzadkim, który w polskiej „czerwonej księdze” został zaliczony do gatunków zagrożonych wyginięciem w Polsce (kategoria EN) (BERNACKI 2001). Według ogólnopolskiej „czerwonej listy” jest gatunkiem zagrożonym (kategoria V), który w przyszłości zostanie przesunięty do kategorii wymierających, jeżeli nie znikną czynniki zagrożenia (ZARZYCKI & SZELĄG 2006). W związku z powyższym, został włączony do dziko występujących gatunków roślin, objętych ochroną ścisłą (ROZPORZĄDZENIE... 2012).

W maju 2011 r. zostało odnalezione nowe stanowisko *Orchis morio*. Znajduje się ono na Pogórzu Przemyskim, w dolinie rzeki Wiar, na północny zachód od miejscowości Makowa (gm. Fredropol, woj. Podkarpackie) (Ryc. 1). Storczyk rośnie na wypłaszczeniu stoku o wystawie południowo-wschodniej, na wysokości około 300 m n.p.m. W siatce ATPOL stanowisko mieści się w kwadracie FG09. Na powierzchni około 2 arów zinwentaryzowano